

EXOTERIC AND ESOTERIC AS A MANIFESTATION OF THE FORM AND CONTENT IN THE FOLK ART

Liuba At. Zlatkova

ABSTRACT: *The report describes the popular art as a symbiosis of different manifestation, acting in its entirety, as a knowledge of the Universe encrypted in images. Its external and internal appearance - exoterically and esoterically - are compared to form and content and rhythm and rhythmical model are the universal symbols that unite them together.*

KEYWORDS: *rhythmical model, form and content, exoteric, esoteric*

Изследването е финансирано по проект № РД-08-133/07.02.2018 г. от параграф на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Живеем във време, в което изкуството е форма и служи за забавление. В училище учебните дисциплини на базата на изкуството от години се интерпретират като леки, за почивка и за разтоварване. От друга страна нито литературата, нито историята или предметите от хуманитарния цикъл не се представят на младите хора така, че да създадат в съзнанието една обща картина за света някога и сега, както и да дадат визия за бъдещето. Нито музиката, нито изобразителното изкуство сами по себе си не позволяват на учениците да придобият представа за епоха, стил, историчност и предпоставки за културните и общочовешки явления. Това поражда ментално объркване, а то от своя страна води до липса на житейски и културен интерес, както и до отсъствие на интерес за търсенето на причинно-следствените връзки между ежедневието и културните явления в настоящето...

Приблизително до средата на 19. в. клоновете на народното изкуство съхраняват народния дух чрез символите си, проявени в градеж, шевица, размер, стъпка, фигура и др. и изразени чрез ритъм и ритмични модели. До това време няма необходимост от имена и авторство, защото егрегорът¹ е общ и носи енергията на националното, на общността българска. След този период, когато няма физическа и духовна заплаха, започва да надига глава индивидуалното, търсещото, личностното, появява се авторът, когото после ще наричаме с рожденото му име и ще се възхищаваме на изкуството му.

В своя трактат „Кибалион“, един от учителите на човечеството – Хермест Трисмегист, определя седем принципа, в които се съдържат основните Истини за света, законите във Вселената, Мъдростта. Според *Принципа на причината и следствието*: „Всяка Причина има свое Следствие; всяко Следствие има своя Причина; всяко нещо се случва в съответствие със Закона; Случайност не е нищо друго, освен името на Закона, който не е познат; съществуват много нива на причиняване, но нищо не се изплъзва от Закона“.

Що е това изкуство? Изкуството има две неделими съставки – съдържание и форма. Съдържанието е същността, духа, а формата е това, което възприемаме а *prima vista*. Защо е важно това? Тъй като приемаме, че изкуството е част от Цялото, от Всемира, то като такава

---

¹ „Егрегор“ означава общо енергийно поле, което обединява предопределеното и свободната воля, жизнената енергия, насочеността на съзнанието на хората, свързани на определен принцип, който не е родов (кръвна линия, ДНК).

(като холограма) отразява това цяло. Цялото е Макрокосмосът в лицето на Вселенско, планетарно и земно, а Микрокосмосът е светът на човешката личност. „Каквото горе, такова и долу“ – това са думи на Хермес Трисмегист. Те подсказват идеята за цялостността на всичко, което е в нас и извън нас. В този смисъл изкуството може да се приеме и като един излив на Микрокосмоса, в който е вложен Макрокосмосът – знанието за това кои сме и накъде отиваме. В този аспект може да се разглежда и отношението между съдържание и форма. В днешно време обаче това съотношение е обърнато. Формата надделява над съдържанието и различните проявление на изкуството са принизени до експериментирание с формата, до търсене на нови външни проявления, без да бъде изпълнена тази форма със съдържание, със знание.

Изкуството е символен феномен и начините, формите, под които са разположени тези символи имат значение за разчитането им. Един от най-често използваните начини за закодиране на знанието в различните изкуства е *ритмичността* на подреждане на символите, организирането им в групи и фигури, в модели. Ритъмът и метрумът могат да се приемат за основни елементи в проявлението на всяко явление, жизнен процес, цивилизационни етапи, културни процеси, на всяко изкуство.

Вселената е ритмически организирана. Всички процеси и явления могат да се разглеждат като структури, които се повтарят на принципа на модела. В зависимост от областта, към която принадлежат тези структури, те имат различни по характер елементи. Ще наричаме тези повтарящи се закономерности **ритмични модели**. Най-общо **Ритмичен модел** може да се нарече „всяко повтарящото се явление или последование, което има своя структура, характерни елементи от житейската или културната сфера, организирани съобразно спецификата на тази сфера, има определена продължителност и се повтаря на принципа на остинатност в зависимост от характера и материала на елементите си“ (2).

От това, че ритмичните елементи са градивен материал в съществуването на света, произтича изводът, че ритмичните модели в различните им проявления и житейските събития, явления, цикли имат причинно-следствена връзка помежду си. Чисто формално Ритмичният модел може да се разглежда като миниатюрна **холограма**, носител на информация за епоха, националност, бит и духовност на народа, който го е въткарал в изкуството си, в културата си, в цивилизацията си. Що се отнася до съдържателния аспект на това понятие, то той е Знание - знание за човешката еволюция в най-широк смисъл.

Историческата памет на човечеството се поддържа жива чрез архивиране с помощта на предметите на изкуството, писаното слово, сградите, както и с легендите, митовете, песните. Странно е, че колкото по-отдалечен от нас е времевият период, толкова по-устойчиви са материалните свидетели за него – камък, керамика, брошка, диадема или монети, конска сбруя или каменна стела. Благодарение на тях научаваме какво се е случило преди хиляди години, как са живели различни народи, някои от които отдавна не присъстват на историческата сцена.

В противовес на устойчивите артефакти от далечното минало, колкото повече приближаваме днешното време, толкова по-нетрайни, кратковременни се оказват свидетелствата на културата и цивилизацията. Със създаването на хартията от дървесна каша, с филмовите ленти и компактдискете, с Интернет запазването на истината за едно историческо битие се оказва все по-трудна задача. Всички те оцеляват от няколко дни или години най-много до 100 – 120 години. От една страна, това се случва, защото материалите остаряват все по-бързо и са уязвими от ред атмосферни явления и човешко посегателство, а от друга – оцелява качественото, това, което е призвано да съхрани истината, а не грозното и лишено от художествени стойност изкуство. Това твърдение звучи много сериозно и тревожно особено за хора, които се стремят да запазят за поколенията жива представата за това какво се е случило вчера, как живеем днес, какво ценно е надживяло времето си. В този ред на мисли все повече хора на изкуството и културата, учени от различни области обръщат поглед към мъдростта на миналото, за да почерпят не само идеи и да направят житейски изводи, но и за да могат чрез свидетелствата от древността да се огледат в настоящето, от образа да сглобят представа за реалния обект или явление.

Понятията *народно изкуство и фолклор* могат да се разглеждат като аналогични що се отнася до това, че те изразяват същността на културното развитие на народа ни в един отдалечен по време исторически етап. В него художественото изразяване с различни средства е част от битието и използващият тези средства няма потребност да оставя името си като автор

на своите творения. Фолклор е „само това, което знае или вярва народа за себе си, за близките си или за природата, която го окръжава“ (3).

Според Иван Симеонов „Фолклорните явления не са в истинския смисъл на думата литература и изкуства, а част от интегрални културни подсистеми“. В народното изкуство, във фолклора познатото ни понятие за жанр не може да се прилага. В книгата си "Народ и песен" Т. Ив. Живков (1977) въвежда понятието функционален цикъл, с което се преодолява неефективността на понятието *жанр*. Той разглежда *функционалния цикъл* като основен регулатор на общостния живот и основна форма на реализация на културата във всичките ѝ форми (1).

Цикълът е функционално нееднороден, защото в него се преплитат функции и от други цикли, но винаги притежава един функционален акцент, който го конкретизира и отделя от другите. В този смисъл се говори за трудови (в които се акцентира върху практическото действие), календарни (регулиращи отношението природа - общество), семейни (регулиращи връзката между индивид и общество) цикли. Цикълът обхваща елементи с различна природа. *Песента* заема основно място в него, като обхваща в единство *словото, музиката и танца*. По този модел приказката следва да бъде отнесена към семейните функционални цикли.

По-широкото понятие *народно изкуство*, освен изброените по-горе елементи съдържа в себе си и орнамента, и строителството (градежа) на дома, като сакрално място за българина. Приемаме, че елементите на народното изкуство, пречупени през призмата на символите и ритъма, могат да бъдат разгледани от *екзотерична (външна, формална) и езотерична (вътрешна, съдържателна)* гледна точка.

Екзотерично е външното знание за даден предмет или явление, това, което се вижда на пръв поглед, без да се прави опит за разбиране на причините за неговото съществуване и проявление. То е резултат не толкова от съществуването на този предмет или явление, колкото от нашия поглед върху него – от нашите знания, нашия опит, нашите възприятия, от убежденията ни. С други думи всяко нещо, което е било назад във времето, сега съществува благодарение на нашата представа, но истинската причина за нейното съществуване стои скрита дълбоко от нас и е възможно никога да не излезе наяве.

Макар и неточно екзотеричният поглед върху артефакта може да се сравни с **формата**. Формата, е рамката, това, което виждаме в началото. С други думи формата дава много ограничена представа за явлението и не може да открие причините за неговото съществуване, както и не може да разкаже за духа на хората, които са го създали. Тя е външното, тя има параметри, които са крайни и зависят преди всичко от нивото на поносимост на наблюдаващия, защото това, което отразяват сетивата ни е в пряка връзка с духовния ни и интелектуален капацитет и култура.

Условно можем да наречем външното „**форма**“ дотолкова, доколкото съдържа конструкцията и елементите на слово, песен, танц или градеж, на орнамента. Тя е това, което се вижда, за да може с помощта на съдържанието да се проникне дълбоко в същността му, да се разберат причините за съществуването му и най-вече каква тайна опазва от очите на непосветения. Формата, или външното може да се свърже и с днешното функциониране на народното изкуство, в пренасянето му във времето като ритуали, без те да се разбират, без да се знае защо и с какво са свързани, без да се подозира даже, че в тях народът ни е включвал не само едно от народните изкуства, а цялата симбиоза като код, като магия, която носи и разказва за важното и непреходното.

Приемаме, че формата е външната страна на художественото явление, в случая на народното изкуство. Тя дава *параметрите, показва организацията на цялото, структурата, системата на изразните средства* и я подчинява на единен процес, който протича във времето и от който зависи неговото проявление, както и насоката за зрителското възприятие. За да може да бъде обективен погледът върху народното изкуство и върху неговите конкретни елементи, трябва да има общи критерии, според които да бъде определена формата и да бъдат изведени нейните елементи. Материализирането на образа, внушението се постига чрез нея и преди всичко чрез стилите възможности на *езика* в тесен и широк смисъл. Той е съществен елемент на формата.

Тук е необходимо да се направи уточнението, че тъй като изкуствата имат различни изразни средства и представят живота по различен начин, така и невинаги един елемент на формата ще има едно и също значение и функции в различните им проявления.

Предполага се, че елементите на всяко изкуство са организирани във времето и пространството чрез ритъма. Специфичните комбинации между изразните им средства носят белезите на епохата и националността. В това единство ритмическата последователност е формата, а вариантите – съдържанието. Ритмичният модел притежава и двете – и форма, и съдържание. Промяната в съдържанието показва как се променя мисленето на хората и развитието им чрез изразните средства на всяко изкуство (2).

За общовалидни елементи на формата при всички интересувачи ни тук изкуства, приемаме **композицията** на цялото (народното изкуство), **изразните средства** на конкретното изкуство (*езикът* му в тесен и широк смисъл), **пространствено-времевите отношения** между тях и **свързващия** ги в различна степен **ритъм** с помощта на **ритмичните модели**.

Ако формата съответства на съдържанието, то тя способства за неговото развитие. В противен случай формата е остаряла и спира развитието на съдържанието. **Формата не е подвижна като съдържанието, но е устойчива, консервативна.** Затова тя **изостава** от развитието на съдържанието. Ако съдържанието се изменя непрекъснато (в по-голяма или по-малка степен), то формата има тенденция да се съхранява до известно време без съществени изменения. И както „никой не налива ново вино в стари мехове“ (Лука 5: 37), така и старата форма трябва да отстъпи мястото си на нова, когато съдържанието се променя.

Езотеричен е вътрешният, скритият за външното око смисъл на думата, изречението, символа, жеста. Дадена приказка например носи преди всичко своя общ и външен смисъл, но тя има и друг, по-широк и по-дълбок смисъл, за чието разбиране се изисква по-висша степен на духовно развитие. Езотеричното е присъщо и на всяка философия, а с известни разлики и на всяка религия.

Съдържание – това, което се съдържа, то е вътрешно, същност, смисъл. Съдържанието е това, което води, насочва, не само разказва, но и показва, дава насоки, показва причинно-следствените връзки, дава перспектива за развитие, прогнозира бъдещност. Условно съдържанието е живото, кондензираното знание, това, което разкрива дълбоките пластове на ритуала и традицията, за да ни покаже в действителност кои сме и каква е връзката ни с Всемира.

Условно това, което е невидимо, символно, носи съдържанието. То е свидетел на промяната, в него се поставят новите принципи и идеи, които се появяват и се случват на ритмични тласъци, на вълни. Всяко изкуство променя формите си тогава, когато са назрели условия затова. Когато съдържанието се е набогатило достатъчно и когато формата е остаряла, промяната е неизбежна. Цялостният преобрат изменя рамките на формата и невидимото става видно от всеки

Ритмичният модел има отношение едновременно и към формата – външното проявление на елементите, и към съдържанието. В съдържателен аспект подредеността на частите, броят на повтарящите се елементи, промяната в шарката, ритмичната група, стилизираният мотив и др. дават представа за промяната в житейски план, както и за израстването в духовен. Съдържанието като скрито, невидимо знание е подчинено на строги вселенски закони, които на битийно ниво са проявяват в народното изкуство чрез ритъма, числото, символа.

- Човешката еволюция може да се разбере единствено като цялостност, Тя се осъществява на принципа на вълната, ритмично и последователно. В този смисъл може да се отъждестви и със РМ. Елементи на този модел са елементите на народното изкуство и културата - проявление на колективния АЗ. С всяка духовна вълна в еволюционно отношение се появява следващото **човешко сетиво**. С него човекът се издига до ново стъпало в развитието си и изразява себе си и възприятията си чрез нови форми на конкретно изкуство, в които запечатва знанието (съдържанието – езотеричност).

Всеки от елементите на изкуството също се проявява на принципа на остинатност и закодира в себе си частица от времето, в което се появява и е най-ярък, като показва космогонията на човека в този етап от развитието му

Проблемът за съдържанието и формата е преди всичко философски, тъй като касае взаимоотношения между елементите на едно цяло и произтичащите от това резултати, които

могат да бъдат и раждането на ново съдържание и нова форма, т.е. една причинно-следствена връзка, която пресъздава диалектиката на живия живот. Съдържанието не може да съществува извън формата, защото се проявява в нея, а формата не може без съдържание, защото в противен случай явлението ще бъде лишено от смисъл, от живот.

References:

1. Jivkov, T. Iv., „Narod I pesen“, BAN, S. 1977
2. Zlatkova, L., „Ritmichniat model v izkustvoto – holograma na epohata (shevitsata)“, v „Inovatsii v obrazovanieto“, patuvasht seminar, Shumen, 2016
3. Shishmanov, Iv., „Sbornik za narodni umotvorenia“ (SbNU, 1, 1889, 18)

*Senior Assistant, PhD Liuba Zlatkova
Department of Music Aesthetics, Music Education and Performing
Pedagogical faculty
Konstantin Preslavsky – University of Shumen
liuba.zlatkova@gmail.com*